

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doktora Öğrencisi
Ebru BAYRAM

Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Ana Bilim Dalı
brubayram28@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3337-6480>

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 04/12/2024 23/12/2024

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1596237>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Batı Karadeniz'de Dokumacılık (1923-1938)

Weaving in the Western Black Sea in the Early Years of the Republic (1923-1938)

Öz

Tarih öncesi dönemlerden itibaren dokumacılık; insanlığın giyinme ve korunma gibi ihtiyaçlarını karşılayan bununla beraber tarihî süreç içinde dinamik bir yapıya sahip sanat dalıdır. Dokumacılık Türk kültürünün de önemli bir unsuru olmuş, yapılan kazılarda ortaya çıkan buluntular Türklerin çok ileri seviyede bir dokuma sanatına sahip olduğunu göstermiştir.

Zengin bir dokuma kültürüne sahip Anadolu'da dokumacılık halkın iktisadi yapısında önemli bir yere sahiptir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Batı Karadeniz'de dokumacılığı ele alan bu çalışmada; dokumacılığın bölgedeki gelişimi, bölgenin iktisadi yapısına etkileri, dokumacılıkta kullanılan ham maddeler ele alınarak incelenmiştir. İncelenen döneme dair kaynaklar sınırlı olmakla birlikte arşiv belgeleri, araştırma eserleri, yerel ve ulusal gazeteler yararlanılan kaynaklar olmuştur.

Batı Karadeniz Bölgesi'nin hemen hemen her ilinde dokumacılık yapılmaktadır. Bölgenin iklimi pamuk üretimi için uygun olmasa da küçük sahalarda üretim yapılmıştır. Ancak pamuklu dokumacılık daha çok dışardan alınan pamuğun işlenmesi ile gelişim göstermiştir. Kastamonu'ya bağlı Devrekani, Küre ve Tosya pamuklu dokumaların yapıldığı yerlerdir. Sinop'ta da pamuk yetiştirildiği salnamelerdeki bilgilerden tespit edilmekte, Mudurnu ve Göynük'te pamuklu bezler imal edilmekteydi. İpek üretimi ile ilgili denemeler yapılmış fakat üretimde süreklilik sağlanamamıştır.

ATIF: BAYRAM, Ebru, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Batı Karadeniz'de Dokumacılık (1923-1938)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/4 (Aralık 2024), s. (495-514)

CITE: BAYRAM, Ebru, "Weaving in the Western Black Sea in the Early Years of the Republic (1923-1938)", *Journal of History and Future*, 10/4 (December 2024), pp. (495-514)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Batı Karadeniz Bölgesi'nde kendir ve keten üretimi yoğun olarak yapılan iki önemli dokuma ham maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada üretilen kendirin kaliteli ve dayanıklı olması urgancılığın gelişmesini sağlamıştır. İmal edilen urganlar hem halkın hem de donanmanın ihtiyacını karşılamaktaydı. Kendir ve ketenin bölge ekonomisine önemli katkıları olmakla birlikte işleme aşamalarının zahmetli olması ve bu aşamaların modernize edilememesi üretim sürecini olumsuz etkilediği görülmektedir. Bundan başka Avrupa'da sanayileşme ile birlikte imal edilen ucuz dokumaların Anadolu'da rağbet görmesi, kendirin kısıtlı alanlarda kullanılarak halkın başka tarım ürünlerinin ekimine eğilim göstermesi, bir kooperatifin olmaması, imal edilen dokumaların tanıtımının yeteri kadar yapılamaması, teknik bilgi ve sermaye yetersizliği de bölgede dokumacılığı olumsuz etkileyen diğer faktörlerdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke ekonomisi içinde önemli olan bu ürünlerin üretim miktarı ve kalitesinin artırılması, işleme aşamalarının ıslah edilmesi ve bunlara paralel sanayileşmenin sağlanması için programlar hazırlanmıştır. Ancak bölgede dokumacılığın sanayileşmesi ile ilgili somut adımlar daha sonraki yıllarda atılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, El tezgâhı, Kendir, Keten, Pamuk

Abstract

Since prehistoric times, weaving has been a craft that meets the needs of humanity for clothing and protection, while also maintaining a dynamic structure throughout history. Weaving has been an important element of Turkish culture, and findings from archaeological excavations show that the Turks had a highly advanced weaving art.

In Anatolia, which has a rich weaving culture, weaving holds a significant place in the economic structure of the local people. In this study, which examines weaving in the Western Black Sea region during the early years of the Republic, the development of weaving and its effects on the region's economic structure are examined with a focus on the raw materials utilized in the weaving process. Although sources from the period under discussion are limited, archival documents, research works, and local and national newspapers have been utilized.

Weaving is practiced in almost every province of the Western Black Sea Region. Although the region's climate was not suitable for cotton production, small-scale cultivation was carried out. However, cotton weaving developed mainly through the processing of cotton imported from outside. Devrekani and Küre, along with Tosya, were the places in Kastamonu where cotton weaving was done. It is known from records in the salname that cotton was also grown in Sinop, while cotton fabrics were produced in Mudurnu and Göynük. Although attempts were made to produce silk, continuity in production could not be achieved.

Hemp and flax are the two major raw materials for weaving in the Western Black Sea Region, with significant production of both. The quality and durability of the hemp produced in the region contributed to the development of rope-making. The ropes manufactured were used to meet the needs of both the local people and the navy. Despite the important contributions of hemp and flax to the regional economy, the labor-intensive

processing stages and the lack of modernization in these processes negatively affected production. Additionally, the popularity of cheap fabrics in Anatolia manufactured with the industrialization in Europe, the limited use of hemp, the shift of the population towards other agricultural products, the absence of cooperatives, insufficient promotion of the manufactured textiles, lack of technical knowledge, and inadequate capital were other factors that adversely affected weaving in the region. In the early years of the Republic, programs were prepared to increase the production quantity and quality of these important products for the national economy, improve the processing stages, and ensure industrialization in parallel. However, concrete steps towards the industrialization of weaving in the region were taken in later years.

Keywords: Weaving, Hand loom, Hemp, Linen, Cotton

GİRİŞ

Dokumacılık, eski çağlardan itibaren insanların giyinme, süslenme ve korunma gibi ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir meslek ve sanat dalı olmuştur. Dokumacılığın ne zaman başladığı ile ilgili kesin bilgi olmamakla birlikte tarihî süreç içinde büyük bir gelişim gösterdiği bilinmektedir. İlk dönemlerde insanlar örtünme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hayvan derilerini kullanmışlar, ilerleyen dönemlerde ise bitki sap ve liflerini kullanarak dokumacılığı öğrenmişler ve dokuma tezgâhları yaparak bu işi geliştirmişlerdir.

Türklerin dokumacılık sanatı ile yakından ilgilenmesi çok eskilere dayanmaktadır. Nitekim Orta Asya'da yapılan kazılarda kurganlarda ortaya çıkan buluntular bunu açık bir şekilde göstermektedir. Bu buluntular arasında kırmızı ve yeşil renkli kumaşlardan yapılmış, altın kakmalı düğmeleri ve süsleri bulunan elbiseler dikkat çekicidir.¹ Ayrıca Türklerin kaftan adını verdikleri uzun elbiseler, Türk kültürünün önemli bir unsuru olan keçe çoraplar kurganlardan çıkarılan dokumalar arasında yer almaktadır.²

Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde farklı dokumacılık sanatları ile karşılaştılar ve tarihî süreç içinde bunu daha da geliştirdiler. Öyle ki; Türk dokumaları güzelliği, çeşitliliği ve kalitesi bakımından iç ve dış pazarlarda büyük rağbet görmüş, özellikle Osmanlı döneminde birçok şehir farklı dokuma çeşitleri ile kendini göstermiştir. Bursa ipekli, Denizli pamuklu, Ankara ise yünlü dokumaları ile ön plana çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Batı Karadeniz'de dokumacılığı ve kullanılan ham maddeleri incelediğimiz bu çalışmanın amacı; Türk kültürü ve iktisadi hayatının önemli bir unsuru olan dokumacılığın tarihî süreç içinde gelişimine ve bu alanda yapılan çalışmalara bölge bazında ışık tutmaktır.

1923-1938 yıllarını kapsayan bu çalışmada öncelikle Batı Karadeniz Bölgesi'nde Cumhuriyet dönemi öncesi dokumacılığın durumu değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bölgede yoğun olarak üretilen önemli bir dokuma ham maddesi olan keten ve kendir ile

1 Bahaeddin Ögel, İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s.61.

2 Ögel, İslamiyet'ten Önce..., s.65.

ilgili bilgi verilerek dokumacılık sanatının gelişimi üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çalışma için öncelikle kaynak taraması yapılmış, ardından konu ile ilgili arşiv belgeleri, araştırma eserleri, yerel ve ulusal gazeteler tespit edilerek incelenmiştir. Elde edilen bilgiler ait olduğu zamanın şartları dikkate alınarak analiz edilmiştir. Ayrıca istatistiki veriler çıkartılarak değerlendirilmiştir.

1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dokumacılık

Osmanlı Devleti'nde dokumacılık küçük atölyeler ve el tezgâhlarında imal ediliyordu. Yapılan dokumalar 18. yüzyıla kadar ülke ihtiyacını karşıladığı gibi dış pazarlara da gönderiliyordu. Ancak önce Fransa'ya ardından diğer Avrupa ülkelerine verilen kapitülasyonlar ve Avrupa'da başlayan Sanayi Devrimi Anadolu'da dokumacılığı olumsuz etkilemiştir.

Ortaya çıkan olumsuzluklara karşı Osmanlı Devleti bazı tedbirler aldı. Yeni makinelerde dokuma yapabilecek ustalar yetiştirmek amacıyla Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi,³ yeni dönem dokuma imali yapanların nişan ile ödüllendirilmesi,⁴ dokumacılık sektöründe yatırım yapacak olanlara faizsiz kredi verilmesi, vergi muafiyeti⁵ bu tedbirlerden bazılarıydı. En önemlisi Hereke Fabrika-i Hümayun, Feshane Defterdar Fabrikası, İzmit Çuha Fabrikası, İslimye Çuha Fabrikası, Levazımat-ı Umumiye-i Askeriye Bez Fabrikası⁶ gibi fabrikalar açılmıştır. Açılan bu fabrikaların ihtiyacı olan makineler ve tezgâhlar ile bunların kurulması için gerekli mühendis ve teknik eleman ise yurt dışından getirilmiştir.⁷

Osmanlı Devleti bu işin eğitimine de önem vererek İzmit ve Bursa'da okullar açtı.⁸ Ayrıca meslek okulları bünyesinde bazı illerde dokumacılık şubeleri oluşturuldu. Örneğin Diyarbakır İslahhanesinde açılan dokumacılık şubesinde yapılan yünlü dokumalar Diyarbakır'da Dördüncü Ordunun ihtiyacını karşılayacak duruma gelmişti. Diyarbakır'dan başka Kastamonu, Edirne, Konya ve İzmir İslahhanelerinde dokumacılık bölümleri açılarak bu alanda eleman yetiştirilmiştir. Ancak savaşlar sebebiyle bu şubeler fazla gelişemedi ve teşkilatlanamadı. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemine kadar bu okullardan mezun olan dokuma ustaları hem sayı hem de kalite açısından ülke ihtiyacını karşılayamadılar.⁹

3 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, (BOA), *Sadaret Mektubi Kalemî (A.MKT)*, 2-1, 30.01.1258, BOA, *Mabeyni Hümayun Evrakı – İradeler (MB.İ)*, 1-87, 09.01.1263, BOA, *Bab-ı Defteri-İradeler (D.DRB.İ)*, 22-11, 24.01.1264.

4 BOA, *A.MKT*. 66-4, 22.02.1263.

5 BOA, *Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Evrakı, (A.MKT.MVL.)*, 133-61, 03.04.1278.

6 Bu fabrikalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1992, s.403-420.

7 BOA, *Hariciye Nezareti Paris Sefareti (HR.SFR.4)*, 4-3, 17.09.1852, BOA, *Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3)*, 360-47, 07.06.1889, BOA, *Hazine-i Hassa Nezaret Defteri (HH.d.)*, 17859, 27.02.1268.

8 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Ata Yiğit, "19.Yüzyıl Osmanlı Halıcılık Eğitiminde Hereke Fabrika-i Hümayunu Modeli" Uluslararası Türk Halı ve Düz Dokumaları Sempozyumu 01-04 Kasım 2010 –Alanya, Akdeniz Üniversitesi, *Arış* (Sempozyum Özel Sayısı-1), Sayı: 5, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2011, ss.136-143. Ali Ata Yiğit, "19. Yüzyıl Osmanlı İpek Böcekçiliği Politikası ve Eğitim Faaliyetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 115, Sayı: 227, İstanbul 2017, ss. 213-228.

9 *Türkiye Birinci Tekstil Endüstrisi Kongresi*, Makine Mühendisleri Odası, Bursa, 1967, s.163.

Osmanlı Devleti yaptığı düzenlemeler ve açtığı fabrikalar ile dokumacılık sektörünü yeni dönemin şartlarına göre düzenlemeye çalışsa da birçok sebeple istenilen düzeyde bir sonuç alınamadı. Bilhassa kapitülasyon uygulamaları, iç gümrük vergileri, açılan fabrikalarda kullanılan makine ve tezgâhlar ile teknik elemanların yurt dışından getirilmesi, dokumacılıkta kullanılan ham maddeyi işleyebilecek alt yapının oluşturulamaması gibi temel hususlar gelişmenin önündeki engeller oldu ve dışa bağımlılık bitirilemedi.

1913 yılında çıkarılan ve geniş ölçüde teşvik önlemleri içeren Teşvik-i Sanayi Muvakkat Kanunu ise savaşlar sebebiyle başarıyla uygulanamamıştır. 1913-1915 sanayi istatistiklerine göre Anadolu’da 1915 yılı itibarıyla dokumalarda yerli üretimin tüketim içindeki payı, yünlü dokumada % 41.3 iken pamuklu dokumada % 9.5’tir. Anadolu’da bir dönem pamuklu dokuma ihtiyacının önemli bir bölümü imal edilirken, bir süre sonra ihtiyacının % 90.5’i ithalat ile karşılanır oldu. 1915’te 264 işyerinden 73’ü dokumacılık sektörü ile ilgiliydi. 1922 yılına baktığımızda ise 32.721 işyeri bulunmaktaydı ve bu işyerlerinin 20.057’si dokumacılık ile ilgiliydi. Bu sektörde çalışan işçi sayısı ise 35.316 idi. Bu verilere göre işyeri başına 1.76 işçi düşmekteydi. Bu durum ise dokumacılıkta daha çok küçük el tezgâhları ile faaliyet gösteren atölyelerin olduğunu gösteriyordu.¹⁰ Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet dönemine geçen dokuma sanayisi çok zayıf durumdaydı.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında üretim az, iş gücü yetersiz ve yoksulluk had safhadaydı. Uzun yıllar süren savaşların yol açtığı tahribatın giderilmesi kolay değildi. Nüfusun büyük bir bölümü köylerde yaşıyor ve geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlıyordu. Bunun için tarıma ve köylüye yönelik özel politikalar geliştirildi.¹¹ Tarımla bağlantılı sanayinin de oluşturulmasına ağırlık verilerek fabrikalar açıldı.¹² Bu doğrultuda dokumacılık alanında da yatırımlar yapıldı.

1925 yılında çıkarılan bir kanunla Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası¹³ kurularak Bakırköy Pamuklu Dokuma, Feshane Yünlü Dokuma, Hereke İpekli ve Yünlü Fabrikaları bu bankaya devredildi. Bu fabrikaların kapasiteleri genişletilerek gerekli onarımlar yapıldı ve devlet siparişi olmadan da varlıklarını devam ettirebilmeleri sağlandı.¹⁴ I. Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda dokumacılıkla ilgili çalışmalar da yapılmış ve bu sektör pamuk, yün ve kendir olarak değerlendirilmiştir. Bu alanlarda kurulan fabrikalar 1933 yılında çıkarılan bir kanunla Sümerbank’a¹⁵ bağlı olarak bir araya getirilmiştir. Buna göre; Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli, ve Malatya pamuklu dokuma sanayinde öne geçti. Iğdır’da iplik ve dokuma, Kastamonu’da ise kendir sanayi kuruldu.¹⁶ Bu fabrikalara teknik eleman yetiştirmek için

10 Cavit Şentürk, Yaman Erdal, Oğuz Türkyılmaz, *Türkiye’de Pamuklu Tekstil Sanayiinin Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, TMMOB Makine Mühendisleri Odası Tekstil Raporu, 1976, s.12-13.

11 Cumhuriyetin ilk yıllarında köylü ve tarıma yönelik düzenlemelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Ata Yiğit, “Türkiye’nin Tarıma Dayalı Sanayi Politikası (1923-1938)”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, .3,2 (2012): ss.315-326

12 Yiğit, Cumhuriyet..., s.321.

13 “Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Kanunu”, *Resmi Ceride*, 23.04.1341, S.96, s.224.

14 Dölen, *Tekstil...*, s.435.

15 “Sümerbank Kanunu”, *Resmi Gazete*, 11 Haziran 1933, S.2424, s.2676.

16 Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980, s. 184-185

İstanbul Bölge Sanat Okulu'nda dokumacılık bölümü açıldı.¹⁷

0.1. Batı Karadeniz'de Dokumacılık

Kastamonu, Sinop, Zonguldak, Düzce, Karabük, Bolu ve Bartın olmak üzere yedi ilden oluşan Batı Karadeniz Bölgesi'nin hemen hemen her ilinde dokumacılık önemli bir uğraş alanıdır. Bununla birlikte bölgede Kastamonu, Sinop ve Zonguldak dokumacılığın daha yoğun olarak yapıldığı bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Kastamonu'da dokumacılığın tarihî süreci ilgili kaynaklarda geniş bilgiler bulunmaktadır.

Batı Karadeniz Bölgesi dokuma ham maddesi olarak da kendir üretiminin yoğun yapıldığı bir bölgedir. Bölgede kendir üretiminde ve kendir dokumalarında Kastamonu, ilk sırada yer almaktadır. Sinop ise özellikle keten üretimi ve dokumalarında dikkat çekmektedir. Bölgede pamuk üretimi ise çok az miktardadır. Dolayısıyla pamuklu dokumalar pamuğun dışardan temin edilmesi ile yapılmaktaydı. Bölgede üretimi yapılmayan bir başka dokuma ham maddesi ise ipekti. Kastamonu ve Bartın'da ipekböcekçiliği ile ilgili denemeler yapılmışsa da başarılı sonuçlar elde edilememiştir.

Kastamonu'da dokumacılık çok önceki dönemlerden beri yapılmaktaydı ve hemen hemen her evde bir dokuma tezgâhı bulunmaktaydı. Bölgede dokumacılık, kendi ihtiyaçlarını karşılamak ya da bütün geçimini sağlamak için olmak üzere iki şekilde yapılmaktaydı. Şehrin dokumacılıkta ilerlemesinde önemli etkenlerden biri buranın eski bir ticaret merkezi olması, diğeri ise her yıl kurulan panayırdı. Perdeler, çarşaflar, yastık örtüleri, yünlü kumaşlar, pamuk ipliğinden yapılan havlu ve hamam takımları imal edilen dokuma ürünleri arasındaydı.¹⁸ Bunların dışında 1885 yılında Hüseyin Hüsnü Bey tarafından şehirde dokumacılığı daha iyi bir duruma getirmek için şirket kurularak eski dönem dokumacılığı ıslah etmeye yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Ancak şirket Avrupa'nın sattığı ucuz ürünler karşısında rekabet edememiş ve dağılmıştır.¹⁹

Kastamonu'da yünlü dokumacılık yapıldığına dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte şehirde bir Tiftik Pazarı ve Sofucular adında bir mahallenin olması,²⁰ Bolu ve Kastamonu'da kuşak, sof gibi yünlü dokumaların Bolu pazarlarında satılması²¹ bölgede yünlü dokumacılığın yapıldığını gösteren önemli bilgilerdir.

Kastamonu'ya bağlı Tosya ilçesinde yün tiftikten yapılan kuşakçılık ve sofçuluk sanatı ile ilgilenildiği vilayet salnamelerinde belirtilmekteydi.²² Ayrıca Tosya'da yün çorap, kıldan çuval ve kilim, kırmızı ve siyah sahtiyan imal edildiği ve yünden yapılan çorap ve kuşakların başka şehirlere gönderildiği,²³ Taşköprü'de yünden dokumalar,²⁴ Araç ve Daday

17 BCA, 30.10.0.0.142.20.8., 12.11.1937.

18 Ziya Demircioğlu, *Kastamonu'da Dokumacılık ve Kooperatif*, Açıksöz Matbaası, Kastamonu, 1943, s.17-18

19 Demircioğlu, s.19-20.

20 Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Zafer Matbaası, Ankara, 2004, s.151.

21 BOA, *Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III)*, 193-11610, 29.12.1212.

22 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Vilayet Matbaası, 1310, s.420.

23 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1310, s.420.

24 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1310, s.418.

ilçelerinde,²⁵ Çerkeş'te tiftik ticaretinin yapıldığı²⁶ salnamelerde ifade edilmektedir.

Bolu'da karakeçi olarak bilinen bir keçi yetiştiriliyor ve bu keçi üç yıl içinde tiftik keçisi haline geliyordu. Bu tür sadece Bolu'ya bağlı Kıbrısçık'ta yetiştirilirken Mudurnu, Çağa, Mengen, Viranşehir ve Gerede'de de karakeçi yetiştiriciliği yapılmış ve 1865 yılına gelindiğinde bu keçilerin sayısının artırılmasına çalışılmıştır. Yünlü dokumacılığın oldukça gelişmiş olduğu Bolu'da senede bir buçuk kıyyeden üç kıyyeye kadar yün alınarak 30 kuruştan 50 kuruşa kadar satılmaktaydı.²⁷ Bolu'ya bağlı Mudurnu'da kalıçe kilim de dokunurken Göynük'te ise kırmızı ve siyah sahtiyan, yün ve kilim imal edilmektedir.²⁸

Kastamonu'da ipekli dokumacılık yapıldığına dair kesin bilgiler yoktur. Buna karşın Şeriye Sicillerinde bölgede ipekli dokumacılıkla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Örneğin; Kastamonu sancağının mizanı harir mukataasının 50 bin akçe olduğu 1689-1690 sicilindeki kayıtlarda belirtiliyordu. Ancak belirtilen bu miktar ipeğin tartılmasından elde edilen geliri göstermekle birlikte ipeğin tamamının Kastamonu'da satılıp satılmadığı da kesin değildir. Bundan başka Avarız defterinde bir kazzaz esnafının kaydı da bulunmaktadır. Fakat bunun da ipek ticareti mi ya da dokumacılıkla mı ilgili olup olmadığı belli değildir.²⁹

Salnamelerden edinilen bilgiye göre Bolu'da da ipekböcekçiliği ile ilgili denemeler yapılmış, hükûmetin bu yönde teşvik çalışmaları olmuştur. Adapazarı ve Gerede'de 40 dönüm üzerindeki arazilere 30 bin civarında dut fidanı gönderilmiş ve oldukça fazla koza elde edilmiştir. Hatta hükûmet teşvik amaçlı gelecek sene daha fazla fidan göndereceğini belirtmiştir.³⁰ Bartın'da halkın ipekböceği yetiştirme isteği üzerine Bartın kaymakamlığı 84 bin adet dut fidanı talebinde bulunmuştur.³¹ 19. yüzyılda Sinop'ta da ipek yetiştirmek için Bursa'dan 50 bin adet dut fidanı talep edilmiştir.³²

Kastamonu'da pamuklu dokuma yapıldığına dair bilgiler mevcuttur. İnalıcık'ın verdiği bilgilere göre; 15 yüzyılın sonunda Anadolu'dan Kefe'ye getirilen pamuklu kumaşlar listesinde 6.300 parça pamuk bulunmaktaydı ve bunlar Kastamonu, Bursa ve Kayseri'den Müslüman tüccarlar tarafından getirilmişti. Kastamonu'ya pamuk ham olarak gelir, burada işlenir ve ihraç edilirdi. Kastamonu, Tosya ve Küre belli bir pamuk çeşidinde ön plana çıkmıştı.³³ Kastamonu ve Tokat'a kadar uzanan bölge 15. ve 18. yüzyılda kuzey kesimin pamuklu ihtiyacını karşılayan önemli bir bölgeydi. Şehir, kasaba ve kırsal kesimdeki halk fazla tüketilen kaba pamukluların üretiminde etkindi.³⁴

25 *Kastamonu Vilâyet Salnamesi, 1310*, s.421-422.

26 *Kastamonu Vilâyet Salnamesi, 1310*, s.451.

27 BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı (A.JMKT.MHM)*, 335-98, 29.01.1282.

28 *Kastamonu Vilâyet Salnamesi, 1310*, s.444.

29 Kankal, *Türkmen'in Kaidesi* s.150-151.

30 *Kastamonu Vilâyet Salnamesi, 1310*, s.427-428.

31 BOA, *A.JMKT.MHM.*, 434/4, 24.10.1285.

32 BOA, *Meclis-i Vala (MVL)*, 716-98, 12.08.1282.

33 Halil İnalıcık, *Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.79-80.

34 İnalıcık, s.127.

Kirpas, çadır ve bogasi adı verilen pamuklu kumaşlar da Kastamonu’da imal ediliyordu. Avarız defterlerindeki kayıtlarda Kastamonu’da üç adet çadırcı esnafının bulunması bu tür kumaşların imalinin yapıldığını göstermektedir. Yelken bezleri, pamuktan ince gömlek³⁵ Taşköprü’de kirpas kumaşlar³⁶ Safranbolu’da pamuk üretiminin yapıldığı ve yerli kirpasta dokumalar imal edildiği³⁷ Kangırı’da Manisa ve Amasya taklidi alaca bez, peşkir, mendil, çarşaf³⁸ dokunduğu vilayet salnamelerinde belirtilen bilgiler arasındaydı.

Sinop’ta da pamuk yetiştirildiği vilayet salnamelerinde verilen bilgiler arasındadır.³⁹ Mudurnu’da pamuktan alaca peşkir, el havlusu, perde, yastık ve minder örtüsü, yatak çarşafı, gömleklik bezler, Göynük’te de alaca basmalar imal edilmekteydi.⁴⁰

Kendir üretimi ve urgancılık Kastamonu’da yaygın olarak yapılmaktaydı. Kastamonu Merkez, Taşköprü⁴¹ ve Tosya⁴² ise kendir üretiminin en yoğun olduğu yerlerdi. Kastamonu dışında Zonguldak, Karabük, Bolu, Bartın kendir ziraatının yapıldığı yerlerdi.⁴³ Kastamonu’da üretilen kendir, halkın ihtiyacını karşıladığı gibi donanmanın ihtiyacını da karşılıyordu. Osmanlı Devleti döneminde donanmanın ihtiyacı olan halat ve kendirin Kastamonu ve ona bağlı ilçelerden geldiğini gösteren belgeler arşiv kayıtlarında mevcuttur.⁴⁴ Bölgede özellikle urgan dokumacılığı önemli bir yer tutmaktaydı. Kastamonu’da bulunan Kendir Hanı, Urgan Hanı urgancılığın yapıldığı önemli ticaret yerleriydi.⁴⁵ Taşköprü de urgan imali yapan önemli bir merkezdi. Burada üretilen kendir ve dokunan kendir dokumalar Avrupa’ya gönderilirdi.⁴⁶

İnebolu’da keten dokumaların yapıldığı ve bunların da ihraç edildiği vilayet salnamelerinde ifade edilmekteydi.⁴⁷ Bolu’da da keten ve kendir üretiminin yanı sıra keten bez dokumacılığı da yaygın olarak yapılmaktaydı.⁴⁸ Sinop’ta üretimi yapılan ketenden iplik imal edilerek bezler yapılır ve başka bölgelere gönderilirdi.⁴⁹

Bartın’da da iplik imali ve dokumacılık yapılmaktaydı. Nitekim 1640 yılı İstanbul narh defterindeki bilgilerde Bartın’ın bükülmüş beyaz keten ipliği, Bartın’ın çiğ beyaz ipliği gibi ifadelerin yer alması bunu açık bir şekilde göstermektedir. İlerleyen yıllarda da

35 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.410.*

36 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.418.*

37 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.415.*

38 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.448.*

39 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.456.*

40 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.444.*

41 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.418.*

42 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, 419.*

43 Ata Erdoğan, *Kastamonu Kültürü 5*, Kastamonu, 2021, s.40.

44 BOA, *Divan-ı Hümayun Sicilatı Mühimme Defteri (A/DVNSMHH.d.)*, 124-171, 10.05.1129, .BOA, *Ali Emiri – I. Abdülhamid (AESABH.I.)*, 349-24477, 29.02.1188, BOA, *Cebhane-i Amire (C.BH.)*, 246-11382, 16.10.1201, BOA, C.BH, 274-12645, 09.06.1216.

45 Erdoğan, *Kastamonu Kültürü 5*, s.41-42.

46 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Vilayet Matbaası, 1307, s.281, *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.418.*

47 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.413.*

48 “Bolu”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.2, Anadolu Yayıncılık, İstanbul: 1982), s.1464.

49 *Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310, s.457.*

burada keten tohumu ve keten ipliği, alım satımı yapılan ürünler arasında önemli bir yer tutmaktaydı.⁵⁰ 1869 Kastamonu Vilayet Salnamesinde Bartın'da yılda yaklaşık 400-500 kantar kendirden halat imal edildiği belirtilirken,⁵¹ 1892 vilayet salnamesinde de halat ve ip yapımında halkın usta olduğu ifade edilmekteydi.⁵²

2. 1923-1938 Arası Batı Karadeniz'de Dokumacılık

2.1.Kastamonu'da Dokumacılık

Kastamonu'da dokumacılığın tarihî süreci çok önceki dönemlere kadar gitmekle beraber pamuk, keten ve kendirden imal edilen dokumalar hem halkın ihtiyaçlarını karşılıyor hem de civardaki illere gönderiliyordu. Kastamonu'da özellikle kendirden yapılan iplikler halkın geçimi için önemli bir yer tutuyordu.⁵³

Urgan imalinin yoğun olarak yapıldığı Taşköprü'de sayıları 150-300 arasında değişen urgan tezgâhında 1.500 civarında kişi çalışmaktaydı. 1932 yılından itibaren Taşköprü'de dokumacılık gelişmeye başlamış ve tezgâh sayısı 400'e kadar yükselmiştir. Bu tezgâhlarda pamuk bezi ve renkli alacalar, düz beyaz bezler, çamaşırlık ve astarlık bezler de dokunur ve yıllık üretim 700 bin metreyi bulurdu.⁵⁴ Taşköprü kendir ziraatinin en yoğun yapıldığı yerlerden biriydi. Bölgedeki en önemli eksiklik, üretimi yoğun olarak yapılan kendiri işleyecek bir fabrikanın olmamasıydı. Kendirden imal edilen urgan ve halat el tezgâhlarında yapılmakla birlikte kendiri soyma ve işleme de elle yapılıyordu. Bu nedenle burada kendirden en verimli şekilde yararlanabilmek için fabrikanın kurulması gerekiyordu.⁵⁵

Tosya'da kuşakçılık ve kıl muhtabiye yaygın olarak yapılmaktaydı. 1930'lu yıllarda sadece kuşak imal eden tezgâh sayısı 50'ye yakındı. Yıllık üretim 40 bin kiloya yakındı. İmal edilen kuşakların iplikleri ise halk tarafından el çırkırlarında yapılıyordu.⁵⁶ 800 tezgâhı olan ilçede iş zamanında bu sayı 1.200'e kadar yükselmekteydi. Kastamonu'dan alınan pamuk bezler burada kırmızı ve siyaha boyanarak satılmaktaydı. 1932 yılından sonra bölgede dokumacılık gelişmeye başlamış ve yapılan dokumalar halkın ihtiyacını karşılarken dışarıya da ihraç edilmiştir.⁵⁷ 1934 yılında 1000 civarında dokuma tezgâhı olan Tosya'da 100 bin metre pamuklu dokuma imali yapılmaktaydı.⁵⁸

Keten üretiminin yapıldığı İnebolu'da elbiselik dokumalar yapılmaktaydı.⁵⁹ Küre de keten üretiminin yapıldığı bir ilçeydi ve burada keten elyafından yapılan ipliklerle dokumalar yapılır ve bunlar ihraç edilirdi. 1930'lu yıllarda ise bu ilçede dokumacılıkta gerilemeye başladı ve sadece yerel talebi karşılayacak ölçüde üretim yapılır oldu.⁶⁰

50 “Zonguldak”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.10, Anadolu Yayıncılık, İstanbul: 1984, s.7726.

51 “Zonguldak”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.7729.

52 “Zonguldak”, *Yurt Ansiklopedisi*, s.7729.

53 BCA, 490-1-0-0/668-244-1, 14-01-1938.

54 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat, Ticaret ve Sanat Nasıldır ve Ne Surette Yükselir?*, 1950, s.5.

55 “Taşköprü'de Bir Kendir Fabrikasına İhtiyaç Vardır”, *Son Posta*, No:2188, 3 Eylül, 1936, s.5.

56 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.8.

57 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.7.

58 “Tosya'da Dokuma Sanayi”, *Son Posta*, No:1585, 30 Birincikanun, 1934, s.4.

59 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.11.

60 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.2.

1927 Sanayi Sayımına göre Batı Karadeniz’de dokumacılıkla ilgili işletme ve çalışan sayısı şu şekildeydi:

Tablo 1: 1927 Sanayi Sayımına Göre Batı Karadeniz’de Dokumacılıkla Sektöründe İşletme ve Çalışan Sayısı

	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı
Kastamonu	231	372
Bolu	70	159
Sinop	47	104
Zonguldak	84	198

Kaynak: *1927 Sanayi Sayımı*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1969, 36-42

Kastamonu’da yapılan yerli dokumalar açılan sergilere de gönderiliyordu. Örneğin; Ankara’da 1930 yılında Milli Sanayi Numune Sergisine Tosya kuşağı, yelken bezi, gömleklik, perdelik, çarşaflik dokumalar, elli civarında urgan, halatlar, çuval, kendir çubuğundan bir bağ ve taranmış kendir demeti gönderilmişti.⁶¹ Ayrıca Kastamonu’da imal edilen kendir ürünleri 1937 yılında Selanik’te uluslararası bir sergide altın madalya da kazanmıştır.⁶²

Zaman zaman Kastamonu’da çuval ve kınnap fabrikasının açılması gerekliliği üzerinde durulmuş, bu konu ile ilgili gerekli makamlara bilgi verilmiş ancak kesin bir sonuç alınamamıştı. 1926 yılında Kastamonu mebusu Halit Bey bölgede kendir üretiminin artmasına bağlı olarak burada bir urgan ve kınnap fabrikası kurulması ile ilgili önerge vermiştir.⁶³ 1930 yılında da yapılan sanayi kongresinde Kastamonu’da bir kınnap fabrikası ve dokuma santrali yapılması kararı alınmıştı.⁶⁴ Bölgede fabrika açılması konusunda özel girişimler de olmuştur. Kastamonu’da bir çuval fabrikası açmak isteyen İzmir tüccarlarından Fuat Bey Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası’ndan bölgede yetişen kendirler hakkında bilgi istemiştir.⁶⁵

Sanayileşen Avrupa’daki ucuz dokumaların Anadolu’ya girmesi halkın da bu dokumalara rağbet göstermesi bütün ülkede olduğu gibi Kastamonu’da da dokumacılığı olumsuz etkilemişti. Dokumacılıkta 1931 yılına kadar devam eden gerileme 1932 yılında alınan tedbirler ile durdurulmuş ve ilerleme sürecine girmişti.⁶⁶ 1933 yılına gelindiğinde ise Kastamonu’da yapılan yerli dokumalar o döneme göre oldukça kaliteliydi. Sofra takımları, çamaşırlık bezler, perdelik kumaşlar Kastamonu’da dokuma sanayinin ileri bir seviyede olduğunu gösteriyordu. Kaput bezi, alaca kumaşlar mendil ve astarlık kumaşların ihracat miktarı giderek artıyordu.⁶⁷

61 “Sergiye Hazırlık”, *Kastamonu*, No:2922, 20 Mart, 1930, s.1.

62 Erdoğan, *Kastamonu Kültürü*, s.49.

63 BCA, 30-10-0-0/8-46-13, 11-11-1926.

64 “Kınnap Fabrikası”, *Açıksöz*, No:2553, 26 Mayıs, 1930, s.1.

65 “Çuval Fabrikası İçin Müracaat”, *Açıksöz*, No:2555, 2 Haziran, 1930, s.2.

66 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.7.

67 Ata Erdoğan, *Kastamonu El Dokumacılığı*, Sözcü Gazetesi, Kastamonu: 2008, s.3.

1936 yılında Ankara’da toplanan sanayi kongresine göre Kastamonu’da 5 bin dokuma ustası bulunurken 4 bin adet de tezgah çalışmaktaydı. Kıl muytabiyeci 35, tezgâh sayısı 35, Urgan ve muytabiyeci 500, tezgah sayısı 450, kuşak dokuyan usta sayısı 35, tezgâh sayısı ise 40’tı.⁶⁸

Kastamonu’da dokumacılıkla ilgili bazı sıkıntılar bulunmaktaydı. Bunlardan biri ham maddeyi işleme meselesiydi. Kastamonu dokuma ham maddesi açısından zengin olmakla birlikte sadece ham maddenin olması yeterli değildi. Bu ham maddeyi işleyecek tesislerin kurulması gerekliydi. Mesela; Kastamonu kendir üretimi açısından önemli bir bölgeydi ve dış piyasalarda Kastamonu kendirine karşı talep artmıştı. Sümerbank burada kendir sanayinin oluşturulması için bir inceleme başlatmıştı. Halk ise talebin artması ile incelemenin bitirilip kendir sanayinin oluşturulmasını istiyordu. Nitekim kendirin el ile soyulup işlenmesi Kastamonu kendirine karşı olan talebi azaltmaktaydı.⁶⁹ Yapılan dokumaların tanıtımının yapılması da dokumacılığın ilerlemesi için gerekliydi.

1900’lü yıllarda Hafız Hüsnü Bey Kastamonu’da bir dokuma şirketi kurmuş ve o dönemde yapılan dokumalar uluslararası ün kazanmıştı. Hatta dönemin hükümeti tarafından Hüsnü Bey altın madalya ile ödüllendirilmişti. Bir diğer önemli husus ise yeni tarzda olan tezgâhların ve makinelerin halka ücretsiz bir şekilde öğretilmesiydi. Kastamonu’da dokumacılığın gelişmesi için makineli üretime geçilerek bu makinelerin halka öğretilmesi, üzerinde durulması gereken bir konuydu.⁷⁰ Ayrıca Kastamonu’da dokumacılıkla ilgilenen birkaç iş adamı vardı. Şehirde mevcut 4 bin tezgâh sadece bu iş adamları için çalışıyordu. Tezgâhlar eskiydi ve tezgâh sahiplerinin ellerinde sermayeleri yoktu. Bu nedenle şehirde dokumacılıkla ilgili bir kooperatifin de kurulması önemliydi.⁷¹

Batı Karadeniz’de ipek üretimi ve ipekli dokumacılık pek görülmemekle birlikte Kastamonu’da 1932 yılında ipek üretimi ile ilgili girişimlerde bulunulmuş 150 aile ipekböcekçiliği ile ilgilenmiştir. Ancak yeterli dut ağacının olmamasından dolayı istenilen verim alınamamıştır.⁷²

Batı Karadeniz’de tiftik keçisi hemen hemen her ilde yetiştirilmekle birlikte özellikle istatistiklere baktığımızda Kastamonu’da daha fazla yetiştirildiğini görürüz. Nitekim Kastamonu’da tiftik keçisi miktarı 25 binden fazla olduğu için merkezi Ankara’da olan tiftik cemiyetinin bir şubesi de 1931 yılında burada açılmıştır.⁷³

2.2. Kendir Üretimi ve Dokumacılığı

Batı Karadeniz Bölgesi kendir üretimi açısından elverişli olmakla birlikte bölgede özellikle Kastamonu en fazla kendir üretiminin olduğu şehirdir. Kastamonu’ya bağlı 60 köy, Taşköprü’ye bağlı 75 köyde sürekli olarak, Daday’dan Kastamonu’ya kadar olan 10 köyde zaman zaman kendir ziraati yapılırken Tosya’ya bağlı birkaç köyde kendir ekimi

68 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.10-11.

69 BCA, 490-1-0-0/495-1993-2, 15.01.1939.

70 “Sanayi Kursları”, *Açıksöz*, No:2641, 9 Şubat, 1931, s.2.

71 “Dokumacılık”, *Doğruluk*, No:35, 12 Kanunısani, 1931, s.1.

72 Kemal Kadri, “Kastamonu’da Dokumacılık”, *Son Posta*, No:782, 27 Eylül, 1932, s.4.

73 “Şehrimizde Tiftik Cemiyeti Açılacak”, *Doğruluk*, No:35, 12 Kanunısani, 1931, s.1.

yapılmaktaydı.⁷⁴ Kastamonu’da yetiştirilen kendirin oldukça dayanıklı, verimli beyaz ve parlak olması burada urgancılığın gelişmesini de sağlamıştı. Kendirden, urgandan başka ip, yular ve kınnap da yapılırdı. Yıllık üretimin %50’si halk tarafından urgan yapımında tüketilirken, %15’i stok yapılır, %35’i ise ihraç edilirdi.⁷⁵

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşından önce Kastamonu’da kendir lifi üretimi 5 bin tonu buluyordu. Ancak savaş yıllarında üretim bin tonun altına düşmüştü. Savaş yılları hem üretimi hem ihracatı olumsuz etkilediği gibi bu yıllarda köylerde urgan imal edecek erkek sayısında da önemli bir düşüş meydana gelmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kendir üretimi yeniden artmaya başlamıştır.⁷⁶ 1929 yılına gelindiğinde kendir imalatı büyümüş, 500 tezgâh ile gemi urganı, sicim, çarık ve yular imal edilmekteydi.⁷⁷

Kendir üretiminin yüksek olduğu Kastamonu’da kendirin önemli bir bölümü urgan imalinde tüketiliyordu ve hemen hemen herkes urgan yapmayı biliyordu. Urgancılık genel olarak halkın boş vakitlerinde yaptığı bir işti ve daha çok kış aylarında yapılırdı. Beytemur, Oburcak, Boyundurcak, Ersil, Çetmi, Çaycafer, Samanlıören, Urgancı, Sökü, Bademci, Kavraz köyleri urgan imalinin yoğun olarak yapıldığı yerlerdi. Bu köyler ve Kastamonu’da bulunan yaklaşık 400 tezgâh eski usuldü ve üretimin 1 milyon kilo kadarını tüketebiliyordu. Kendirin bu kadar kısıtlı bir alanda kullanılması kendir ziraatini olumsuz etkilemiş ve halk buğday, arpa, mısır gibi başka ürün yetiştirmeye eğilim göstermişti.⁷⁸ Merkezde 40 civarında urgan imalathanesi çalışmaktaydı. Bu tezgâhların her birinde 5-10 kişi birlikte çalışmaktaydı ve ücretleri ise haftalık olarak verilmekteydi. Kasaba ve köylerde yapılan dokumalar arasında fiyat farkı bulunmaktaydı. Bunun sebebi ise köylerde yapılan urganların renklerinin parlak düşürülememesi idi.⁷⁹

1930 Sanayi Kongresi raporunda Kastamonu’da üretimi yapılan kendirin 600 urgan ustası ve kınnapçı tarafından tezgâhlarda işlenerek büyük bir bölümünün Anadolu’da tüketildiği, kalan kısmının ise Avrupa’ya ihraç edildiği ifade edilmektedir.⁸⁰ Cumhuriyetin ilk yıllarında ihracı yapılan urgan miktarı ise şu şekildeydi:

Tablo 2: 1925-1929 Arası Kastamonu’da İhracatı Yapılan Urgan Miktarı

Yılı	Kilosu	Yılı	Kilosu
1925	995.000	1930	545.113
1926	960.000	1931	629.867
1927	931.000	1932	1.299.958
1928	890.000	1933	619.427
1929	520.785		

Kaynak: *Kastamonu Sanayi ve Ticaret Odası*, s.41

74 10’uncu Cumhuriyet Bayramı Hatırası Kastamonu Yıllığı, Kastamonu Vilayet Matbaası, Kastamonu: 1933, s.130-131.

75 10’uncu Cumhuriyet Bayramı Hatırası, s.135.

76 Erdoğan, *Kastamonu Kültürü* 5, s.44.

77 “Kastamonu İçin Düşünceler”, *Kastamonu*, 9 Haziran, 1929, No:2804, s.1.

78 *Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası*, Kastamonu, Vilayet Matbaası, 1934-1935, s.30.

79 Mahir Ögütçü, *Kastamonu Vilayeti Merkezinde Kendir Ziraati ve Urgancılık Sanatı*, Vilayet Matbaası, Kastamonu, 1934, s.24-25.

80 *1930 Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtlar: Kendircilik*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, Ankara, s.665.

Tabloya bakıldığında ihraç edilen urgan miktarı Cumhuriyetin ilk yıllarında iyi durumdayken 1929 yılından sonra ekonomik bunalım nedeniyle düşme eğilimi göstermiş, 1932 yılında ise oldukça yükselmiştir. 1933 yılında urgan imali yapan 800 tezgâh bulunmaktaydı ve urgan ihracatı giderek yükselmekteydi.⁸¹

Raporda bundan başka Kastamonu'da eski usul tezgâhlarla imal edilen urganların makine ile imal edilen urganlarla rekabet edemediği ve tezgâhların çalışmalarını yavaş yavaş durdurduğu belirtiliyordu. Tezgâhların çalışabilmesi için de urgan imalinde makineleşmenin başlaması, bir kooperatif oluşturulması ve urgan, kınnap ve bir de çuval fabrikasının kurulması gerektiğinden bahsedilmektedir.⁸²

Kastamonu'da kendir üretimi yoğun olmakla birlikte üretim miktarı attırılabilirdi. Ancak teknik bilginin olmaması, suyun yetersizliği, elyafın elle soyulması gibi olumsuzluklar dolayısıyla üretim gerektiği ölçüde artmıyor, hatta zaman zaman üretimde düşüşler oluyordu.⁸³ Kendiri soyma işlemi elle yapıldığından dış pazarlarda talep düşmekte, ürün maliyet fiyatının altında satılarak zarar edilmekteydi.⁸⁴

Kastamonu'da üretimi yapılan kendirin sadece şehrin ekonomisine değil, ülke ekonomisine de katkısı önemliydi ve üzerinde durulması gereken bir konuydu. Kastamonu Ziraat Müdürü Bahtiyar Bey 1931 yılı Birinci Ziraat kongresinde kendiri ile ilgili bir rapor hazırlamıştı. Bu raporda, kendiri soyma işleminin elle yapıldığını, henüz makineye geçilemediğini ifade ederken, kendiri ıslatmak için de mutlaka bir tesisat kurulmasını, bunun köylüyü de teşvik edeceğini belirtmektedir.⁸⁵ Şehirde mutlaka üretilen kendiri işleyecek bir fabrikanın kurulması gerekliydi. Kastamonu bu fabrikanın kurulması için işçi, ulaşım, nakliye gibi gerekli olan imkânlarla sahipti. Dört binden fazla el tezgâhında faaliyet gösteren dokuma ustaları fabrika ortamına uyum sağlayabilecek durumdaydı. Fabrikadan çıkan ürünleri taşıyacak kamyon sayısının fazla olması, işlek bir liman olan İnebolu iskelesi işlenmiş ürünün sevki hususunda önemli bir rol oynayacağı gibi Çankırı ve Safranbolu tren istasyonlarının bölgeye yakın olması ve yolların düzgün olması da büyük kolaylıklar sağlayabilirdi.⁸⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan Birinci Sanayi Planı kapsamına kendiri de alınmış ve bu bağlamda Sovyetler Birliği'nden uzman Galavin incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelmişti. Galavin yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı raporunda kendiri üretiminin kaliteli ve yüksek olduğu Kastamonu'da bu alanda bir fabrika kurulmasını önermişti. Kurulacak bu fabrikada 1000 ton ip, 1000 ton halat, 2.100 ton çuval ve 900 ton ambalaj dokuması toplamda 5.000 ton kendirden yapılmış ürün elde edileceğini ifade etmiştir.⁸⁷

81 “Kastamonu'da Kendir Sanayi Gittikçe İlerliyor”, *Son Posta*, No: 937, 4 Mart 1933, s.4.

82 *1930 Sanayi Kongresi Raporları*, s.665.

83 *Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası*, s.43.

84 *Kastamonu Kendiri*, Ahmet İhsan Matbaası, Kastamonu, 1935, s.12.

85 *1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1931, s.702-710.

86 *Kastamonu Kendiri*, s.18-19.

87 *Türkiye Pamuk, Ketten, Kendir, Kimya, Demir Sanayii*: Kendir Sanayi Ankara, 1933, s.138.

1936 yılında kendir ıslah istasyonu açmak, kendiri soyma ve temizleme işleminin makinelerle yapılmasını sağlamak için çalışmalar başlamış ve bölgede dokumacılığın gelişmesi için sermayesi devlet ya da Sümerbank tarafından olmak üzere iplik ve boya santralinin açılmasına karar verilmişti.⁸⁸ Kastamonu’da yapılacak kendir havuzları için ise 1937 yılında 10 bin liralık tahsisat gelmiş ve inşasına başlanmıştı.⁸⁹ Taşköprü’ye bağlı Sulukese ve Gölveren’de yapılacak olan bu havuzlar birden fazla yapılacak ve vinç, menegene gibi düzenekler konularak köylünün ayağına su değmeden kendiri ıslatması sağlanacaktı.⁹⁰

1938 yılı Kastamonu teftiş raporlarında da kendir meselesi üzerinde durulmuştu. Raporlarda şehirde yıllık kendir üretiminin yaklaşık 2 buçuk milyon kilo civarında olduğu ve buralarda kendir soyma tesisleri yapıldığı takdirde üretimin 10 milyon kiloya yaklaşacağı ifade edilmektedir.⁹¹

2.3. Pamuklu Dokumacılık

Batı Karadeniz pamuk üretimine elverişli bir bölge olmamakla birlikte pamuk ekiminin yapıldığı küçük alanlar bulunmaktaydı. Halkın yoğun bir şekilde dokumacılıkla ilgilendiği Kastamonu’da Adana’dan gelen pamuk, basit makinelerle iplik haline getirilir ve bu şekilde halk kendi ihtiyacını karşılardı. Donanmanın ihtiyacı olan yelken bezleri de bu şekilde dokunmaktaydı. Kastamonu’da 4 bin hane dokumacılıkla uğraşmakta kaput bezi, çadır ve yelken bezleri ve çarşafklar dokumaktaydı.⁹²

Kastamonu’da pamuklu dokumacılığın en yaygın olduğu Devrekani ve Küre’de yelken ve çadır imalinde kullanılan pamuklu bezler dokunurdu. Dışardan gelen pamuklar ip haline getirilerek bez yapılıp ve top halinde satılırdı. Buralardan başka Tosya’ya sınır olan Karadere dağ köylerinde de siyah, mavi ve kırmızı boyanmış pamuklu bez imali yapılır, halk bu bezlerden kendi elbiselerini yapardı. İmal edilen bu bezler sadece iç tüketimde kullanılmaz, çevredeki ilçe ve illere de gönderilirdi.⁹³

Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası’nın 1931 yılında yaptığı toplantıda bölgede pamuk ekimi yapılmaması ve pamuklu dokumalar için pamuğun Elazığ’dan getirilmesi ele alınmıştı. Kastamonu’ya pamuk Adana’dan geliyordu, ancak pamuklarda hastalık olduğu için pamuğun Elazığ’dan gelmesine karar verilmişti. Fakat Elazığ uzak olduğundan dolayı buradan pamuğun getirilmesi maliyetliydi. Nitekim Devrekani’de halkın önemli bir kısmı pamuklu dokumalar yapıyordu ve pamuğun Elazığ’dan gelmesi dokumacıların zor durumda bırakmıştı.⁹⁴

88 “Kastamonu Ekonomi Durumu”, *Kastamonu*, No:377918, Birincikanun 1936, 1-2.

89 “Kendir Gölleri İçin Tahsisat Geldi”, *Doğrusöz*, No25, 13 Ağustos 1937, s.1.

90 “Kendir Havuzları Başladı”, *Doğrusöz*, No:27, 20 Ağustos,1937, s.3.

91 BCA, 490-1-0-0/668-244-1, 14-01-1938.

92 *1930 Sanayi Kongresi*, s.605.

93 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.9.

94 “Kastamonu Pamuk Mıntıkası Olamaz”, *Doğruluk*, No:42, 16 Şubat, 1931, s.1.

Az miktarda pamuk üretiminin yapıldığı Kargı'da bu pamuklardan el çıkırıklarında iplik yapılarak döşemelik ve çamaşırlık dokumalar yapılmaktaydı.⁹⁵ Kürenin Kastamonu'ya yakın olan sınır bölgelerinde ise kadınlar tarafından pamuk bezler imal edilir ve imal edilen bu bezler Seydili ve Ağlı köy pazarlarında pamuk karşılığında değiştirilirdi.⁹⁶ Bu pazarlarda 1934-1937 yılları arasında pamuk bezlerin satış miktarı şu şekildeydi:

Tablo 3: 1934-1937 Yılları Arası Seydiler ve Ağlı Pazarlarında Pamuk Bez Satış Miktarı (Top Adeti)

	1934	1935	1936	1937
Seydiler	28.000	22.000	24.666	23.532
Ağlı	24.000	24.000	26.500	11.900

Kaynak: *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.3

Sinop'ta 1935 yılında pamuk ekimi denemeleri yapılmış, denemelerden elde edilen kozalı köklü ağaçlar Ankara'ya gönderildi. Bu yıl Sinop'ta kuraklık olmasına rağmen deneme sonuçları başarılı olmuş ve bölgede pamuk ekimine başlanmıştır.⁹⁷

2.4. Keten Üretimi ve Dokumacılığı

Batı Karadeniz'de keten üretimi en çok Sinop, Zonguldak ve Kastamonu'da yapılmaktaydı. Kastamonu'da özellikle keten ekimi Taşköprü ve Tosya'da yapılmaktaydı.⁹⁸ Bu iki kaza dışında bazı sahil kazalarında ve dağlık köylerde de keten üretimi yapılmakla birlikte giderek üretim miktarı azalmaktaydı.

İnebolu ve Cide'de Birinci Dünya Savaşı döneminde ketenden yapılan bezler Hicaz ve çevresinde büyük talep görmüş ve bu bölgeye önemli miktarda sevk edilmişti. Ancak savaş sonrası bu bölgeyle olan ticaret azalmaya başladı. Keten üretiminin zor olması, yerli sanayiye daha iyi duruma getirmek için çalışmalar yapılmaması ve ihracat yapılacak ülkelerle temasın geliştirilememesi de üretimin azalmasına yol açtı.⁹⁹

Savaş öncesi Yemen ve Trablusgarp'a da keten bezi ihracatı yapılırsa da yerli dokumalar Avrupa'da yapılan dokumalarla rekabet edemedi ve ihracat giderek durdu. Kastamonu Ziraat Müdürü Bahtiyar Bey de 1931 yılında yapılan Birinci Ziraat Kongresinde bölgede keten, ip ve çuval imal eden bir fabrika kurulmasının önemi üzerinde durmuştu.¹⁰⁰

1932 yılında ise Taşköprü'de 1.000, Cide'de 86.000, İnebolu'da 685.000, Daday'da ise 8.000 kilo keten üretimi yapılmaktaydı.¹⁰¹ 1938 yılı teftiş raporlarında da Kastamonu'da keten üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. İnebolu ve Cide'de keten üretiminin artması ve bunu işleyecek tesislerin kurulması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰²

95 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.11.

96 *Kastamonu Vilayetinde Ziraat*, s.3.

97 "Sinop'ta Tecrübesi Yapılan Pamuklar Ankara'ya Götürüldü", *Sinop*, No:979, 28 İkinciteşrin, 1935, s.1.

98 Erdoğan, *Kastamonu Kültürü 5*, s.217.

99 "Yerli Keten Ziraat ve Sanatımız", *Kastamonu*, No:3210, 8 Mart, 1932, s.3.

100 *1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, s.702-710.

101 Erdoğan, *Kastamonu Kültürü 5*, s.243.

102 BCA, 490-1-0-0/668-244-1, 14-01-1938.

Sinop'ta da keten dokumacılığı yaygın olarak yapılmaktaydı. Sinop'a bağlı Erfelek, Ayancık ve Türkeli'de keten dokumacılık yoğun olarak yapılıyordu. Ancak pamuklu dokumalara talebin artması keten dokumacılığın azalmasında büyük bir etken olmuştur.¹⁰³

1927 tarım sayımına göre Batı Karadeniz'de keten üretimi ile ilgili veriler şu şekildeydi:

Tablo 4: 1927 Tarım Sayımına Göre Batı Karadeniz'de Keten Üretimi

	Kastamonu	Sinop	Zonguldak	Bolu
Dönüm	3.954	8.830	10.617	644
Kilo	164.919	213.647	409.550	9.998

Kaynak: *1927 Tarım Sayımı*, s.75-82

İstatistiklere göre 1934-1938 arası Batı Karadeniz Bölgesinde keten üretimi ile ilgili veriler şu şekildeydi:

Tablo 5: 1934-1938 Arası Batı Karadeniz'de keten üretimi (ton)

	Sinop	Kastamonu	Bolu	Zonguldak
1934	3	37	20	339
1935	43	162	48	195
1936	1.365	11	50	462
1937	255	56	13	59
1938	364	202	18	46

Kaynak: *Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 1938-1939 c.10* Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1939, s.165-177, *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, 1934*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s.314-326

Sonuç

20. yüzyılın ilk yarısında Batı Karadeniz Bölgesi'nin hemen hemen her ilinde dokumacılık yapılmakla birlikte genel itibarıyla aile işletmesine dayalı bir dokuma sanayi mevcuttu. Bölgede özellikle dokumacılık sektöründe büyük gelişim gösteren il ise Kastamonu idi. Kendir üretiminin yoğun olarak yapıldığı Kastamonu'da kendirden mamul ürünler ordu ve donanma için kullanıldığı gibi hem yerel halkın ihtiyacını karşılıyor hem de dış pazarlara gönderiliyordu.

Kendir daha çok urgan, ip ve halat yapımında kullanılıyor nerdeyse her evde bir urgan dokuma tezgâhı bulunuyordu. Özellikle Kastamonu'ya bağlı Taşköprü ilçesinde birçok köy urgan imali ile ilgilenmekteydi. Ancak kendiri soyma işlemi zordu ve bu işlemin el ile yapılması bölgedeki halkın dokumacılığa eğilimini olumsuz etkilediği gibi kendirin dış piyasalardaki rağbetini de kırmaktaydı. Yani Kastamonu kendir üretimi açısından zengin olsa da üretim tek başına yeterli değildi. Kendiri soyma işlemi yapacak tesislerin kurulması, ıslatma havuzlarının oluşturulması ve kendiri işleyecek fabrikaların kurulması gerekiyordu. Kurulacak fabrikaların sadece urgan ve ip imali değil, her türlü kendir mamul ürünü yapabilecek kapasitede olması gerekiyordu. O dönemin koşullarında bu tesislerin

103 “Sinop”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s. 6793.

özel girişim sonucu kurulması mümkün görünmüyordu. Bu alanda yapılacak yatırımlar devlet tarafından gerçekleştirilmeliydi. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli bir sınai ürün olan kendirin sadece bölgesel bazda değil ulusal ölçekte ülke ekonomisine kazandırılması için çalışmalar yürütülmüştür. Nitekim Birinci Sanayi Planı doğrultusunda Sovyet Rusya'dan gelen uzman Galavin Kastamonu'da incelemelerde bulunarak burada bir kendir fabrikası kurulmasını önermişti. Ayrıca 1936 yılında Kastamonu'da dokumacılığı geliştirmek için bir iplik ve boya santralinin kurulması kararı alınmıştı.

Batı Karadeniz Bölgesi'nde keten üretimi ve dokumacılığı da bölge halkı için iktisadi bir öneme sahipti. Kastamonu'da sahil bölgeleri, Sinop, Zonguldak ve Bolu keten üretiminin yapıldığı yerlerdi. Ancak Birinci Dünya Savaşından sonra üretimde ciddi düşüşler yaşandı. Düşüşün en önemli sebebi tıpkı kendir üretiminde olduğu gibi keten üretiminin de zor olması, işleme aşamasının modernize edilmeyip eski usullerle yapılması ve keten sanayi için gerekli girişimlerde bulunulmamasıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan ziraat kongrelerinde keten sanayinin kurulması gerekliliği üzerinde durulmuş ancak somut adımlar atılmamıştı.

Batı Karadeniz Bölgesi pamuk ekimi açısından elverişli olamamakla birlikte küçük sahalarda pamuk ekimi yapılmaktaydı. Pamuklu dokumacılık ise en fazla Kastamonu ve çevresinde yapılır özellikle yelken ve çadır yapımında kullanılan pamuklu bezler imal edilirdi. Özellikle Tosya'da mavi, siyah ve kırmızıya boyanmış pamuklu bezler dokunmaktaydı. Sinop'ta da 1930'lu yıllarda pamuk üretimi ile ilgili denemeler başarılı sonuç vermişti.

Batı Karadeniz Bölgesi ipek üretimi ve ipekli dokumacılık görülmemiştir. 1900'lü yıllarda Bolu'da, Cumhuriyetin ilk yılların da özellikle Kastamonu'da ipek üretimi ile ilgili küçük denemeler yapılsa da bölgede ipekli dokumacılık gelişmemiştir.

1923-1938 yılları arasında genel olarak Batı Karadeniz Bölgesi'nin iktisadi yapısında dokumacılık önemli bir yer tutmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle kendir, keten gibi iki önemli dokuma ham maddesinin yetiştirildiği bölgede bu iki üründen mamul ürünler yapabilecek tesisler oluşturulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Lakin uzun süren savaşlar sonrası ortaya çıkan sermaye ve teknik bilgi yetersizliği, üretimin aşamalarının günün şartlarına göre yeniden düzenlenememesi gibi sebeplerle dokuma sektörünün aile içi işletme yapısından çıkamadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III), 193/11610, 29.12.1212.

BOA, Bab-1 Defteri-İradeler (D.DRB.İ), 22/11, 24.01.1264.

BOA, Cebehane-i Amire (C.BH.), 246/11382, 16.10.1201, 274/12645, 09.06.1216.

BOA, Divan-ı Hümayun Sicilatı Mühimme Defteri (A[DVNSMHM.d.], 124/171, 10.05.1129.

BOA, Hariciye Nezareti Paris Sefareti (HR.SFR.4), 4/3, 17.09.1852.

BOA, Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3), 360/47, 07.06.1889.

BOA, Hazine-i Hassa Nezaret Defteri (HH.d.) 17859, 27.02.1268.

BOA, Meclis-i Vala (MVL), 716/98, 12.08.1282.

BOA, Sadaret Mektubi Kalemî (A.MKT.) 2/1, 30.01.1258; 66/4, 22.02.1263.

BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Evrakı, (A.MKT.MVL.), 133/61, 03.04.1278.

BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Evrakı (A.]MKT.MHM), 335/98, 29.01.1284; 34/4, 24.10.1285.

BOA, Mabeyni Hümayun Evrakı – İradeler (MB.İ.), 1/87, 09.01.1263.

BOA, Ali Emiri – I. Abdülhamid (AESABH.I.), 349/24477, 29.02.1188.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.10.0.0.142.20.8, 12.11.1937.

BCA, 490-1-0-0/668-244-1, 14.01.1938.

BCA, 30-10-0-0/8-46-13, 11.11.1926.

BCA, 490-1-0-0/495-1993-2, 15.01.1939.

Araştırma Eserleri ve Resmi Yayınlar

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 1938-1939, c.10, İstanbul, Hüsnütabiat Basımevi, 1939.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, 1934, İstanbul, Devlet Matbaası, 1935.

Demircioğlu, Ziya; *Kastamonu'da Dokumacılık ve Kooperatif*, Kastamonu, Açığsöz Matbaası, 1943.

Dölen, Emre; *Tekstil Tarihi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, 1992.

Erdoğan, Ata; *Kastamonu Kültürü 5*, Kastamonu 2021.

Erdoğan, Ata; *Kastamonu El Dokumacılığı*, Kastamonu, Sözcü Gazetesi, 2008.

İnalçık, Halil; *Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Kankal, Ahmet; *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Ankara, Zafer Matbaası, 2004.

Kastamonu Kendiri, Kastamonu, Ahmet İhsan Matbaası, 1935.

Kastamonu Sanayi ve Ticaret Odası, Kastamonu, Vilayet Matbaası, 1934-1935.

Kastamonu Vilayet Salnamesi, Vilayet Matbaası, 1307.

Kastamonu Vilayet Salnamesi, Vilayet Matbaası, 1310.

Kastamonu Vilayetinde Ziraat, Ticaret ve Sanat Nasıldır ve Ne Surette Yükselir?, 1950.

Ögel, Bahaeddin; *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.

Öğütçü, Mahir; *Kastamonu Vilayeti Merkezinde Kendir Ziraatı ve Urgancılık Sanatı*, Kastamonu, Vilayet Matbaası, 1934.

“Sümerbank Kanunu”, *Resmi Gazete*, S.2424, 11 Haziran 1933.

Şentürk, Cavit, Yaman Erdal ve Oğuz Türkyılmaz; *Türkiye’de Pamuklu Tekstil Sanayinin Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, TMMOB Makine Mühendisleri Odası Tekstil Raporu, 1976.

“Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Kanunu” *Resmi Ceride* S.96, 23.04.1341.

Türkiye Birinci Tekstil Endüstrisi Kongresi, Bursa, Makine Mühendisleri Odası, 1967.

Türkiye Pamuk, Keten, Kendir, Kimya, Demir Sanayii: Kendir Sanayi, Ankara, 1933.

Yaşa, Memduh; *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, İstanbul, Akbank Kültür Yayını, 1980.

Yiğit, Ali Ata; “Türkiye’nin Tarıma Dayalı Sanayi Politikası (1923-1938)”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 01.07.2012, ss.315-326.

Yiğit, Ali Ata “19.Yüzyıl Osmanlı Halıcılık Eğitiminde Hereke Fabrika-i Hümayunu Modeli” *Uluslararası Türk Halı ve Düz Dokumaları Sempozyumu 01-04 Kasım 2010 – Alanya, Akdeniz Üniversitesi, Arış (Sempozyum Özel Sayısı-1), Sayı: 5, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2011, ss.136-143.*

Yiğit, Ali Ata “19. Yüzyıl Osmanlı İpek Böcekçiliği Politikası ve Eğitim Faaliyetleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 115, Sayı: 227, İstanbul 2017, ss. 213-228.

“Bolu” *Yurt Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982.

“Sinop” *Yurt Ansiklopedisi*, C.9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

“Zonguldak”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1984.

10’uncu Cumhuriyet Bayramı Hatırası Kastamonu Yıllığı, Kastamonu, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1933.

1927 Sanayi Sayımı, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1969.

1927 Tarım Sayımı, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1970.

1930 Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtlar: Kendircilik, Ankara, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi.

1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, Ankara, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931.

Gazeteler

Açıksöz, No:2553 26 Mayıs 1930; *Açıksöz* No:2555, 2 Haziran 1930; *Açıksöz*, No:2641, 9 Şubat 1931.

Doğruluk, No:35, 12 Kanun 1931; *Doğruluk* No:42, 16 Şubat 1931; *Doğrusöz*, No:25, 13 Ağustos 1937; *Doğrusöz*, No:27, 20 Ağustos 1937.

Kastamonu, No:2922, 20 Mart 1930; *Kastamonu*, No:2804, 9 Haziran 1929; *Kastamonu*, No:377918, 18 Birincikanun 1936; *Kastamonu*, No:3210, 8 Mart 1932.

Sinop, No:979, 28 İkinciteşrin 1935; *Son Posta*, No:2188 3 Eylül 1936; *Son Posta*, No:1585, 30 Birincikanun 1934; *Son Posta*, No:782, 27 Eylül 1932; *Son Posta*, No: 937, 4 Mart 1933.